

podloga za proučavanje cjeline strukture stonskog društva u jednom širem, gotovo 400 godišnjem vremenskom rasponu”.

Vladimir Huzjan

Miloš Milošević, *Pomorski trgovci, ratnici i mecene: studije o Boki Kotorskoj XV-XIX stoljeća*, prir. Vlastimir Đokić, Equilibrium-CID, Beograd-Podgorica, 2003., 634 str.

Miloš Milošević (Split, 1920.) odvjetak je starih i u bokeljskoj povijesti dobro poznatih dobrotskih pomorskih obitelji Milošević i Radoničić. Student prava na Sveučilištu u Padovi, romanist i povjesničar (doktorirao u Zadru 1974. godine na temu "Boka Kotorska za vrijeme mletačke vladavine"), ali i svestrani umjetnik (pjesnik i glazbenik), Milošević je tijekom svoje bogate i poljima interesa raznovrsne karijere djelovao kao sudski službenik u Okružnom судu u Kotoru, potom u raznim glazbenim ustanovama u Srbiji i Crnoj Gori te – po povratku u zavičaj – od 1953. do umirovljenja 1985. godine – kao djelatnik Istoriskog arhiva u Kotoru (ravnatelj od 1978.). Zaslužan za razvoj arhivistike i arhivske službe u matičnom arhivu, Milošević je u nizu svojih brojnih knjiga (npr. "Studije iz književne i kulturne prošlosti", Titograd, 1987.; "Andrija Paltašić Kotoranin", Cetinje, 1994., "Testament Đurđa Crnojevića. Kritičko izdanje s komentarom", Podgorica – Cetinje, 1994. i dr.), znanstvenih studija, rasprava i članaka dao nemjerljive prinose proučavanju bokeljske prošlosti. Pomorstvo i trgovina, pomorske obitelji, istaknuti pojedinci (ratnici, pomorci, kulturni pregaoci, umjetnici), kulturne znamenitosti i umjetnička baština gradova i naselja u Zaljevu hrvatskih svetaca, samo su panoramski izbor i presjek brojnih tema kojima je upravljeno autorovo istraživačko pregnuće.

Knjiga koju ovdje predstavljamo upravo je pokušaj da se na jednome mjestu objedini i zainteresiranom čitateljstvu i znanstvenoj javnosti podastre dio tog svestranog opusa, dobrim dijelom nedovoljno poznatog mlađoj generaciji hrvatskih historiografa.

Sukladno znanstvenim promišljanjima i raznovrsnoj tematskoj upravljenosti Miloša Miloševića, knjiga sadrži četiri cjeline unutar kojih se nalazi više poglavlja – autorovih studija i rasprava. Prva cjelina, naslovljena "Pomorstvo – izvor života na kamenu" (11.-132.) broji četiri priloga iz pomorske prošlosti Boke kotorske. Tekst "Neki aspekti pomorske privrede Boke Kotorske u doba mletačke vladavine" (11.-70.) podrobna je, zaokružena studija koja pomno – tragom spoznaja historiografije te uvidom u građu iz kotorskog arhiva – prati razvojne sastavnice bokeljskoga pomorstva tijekom gotovo pet stoljeća neprekinutoga mletačkog vrhovništva, razdjeljujući ih na tri središnje etape: pripremno doba tijekom XV. i XVI. stoljeća (suženiji oblici trgovine, postupno formiranje sloja brodovlasnika, novčara i trgovackih posrednika iz redova građanstva, postupan proces osamostaljenja Kotoru okolnih naselja), razdoblje XVII. stoljeća tijekom kojega Perast stječe samostalnost i preuzima prvenstvo u pomorskoj trgovini te doba XVIII. stoljeća kad uzlet pomorske privrede bilježe i druga bokeljska mjesta (Prčanj, Dobrota, Stoliv, hercegnovska obala). Studija sadrži niz konkretnih podataka, ponajprije o obiteljima – nositeljima bokeljske pomorske privrede – i svakako je nezaobilazno i poticajno štivo za pristupanje istraživanju navedene problematike.

Rad "Razvoj pomorske privrede u hercegnovskom kraju u prvoj polovini XVIII vijeka" (71.-94.) teži upozoriti na specifičnosti u razvojnim etapama pomorstva Herceg-Novoga i njegova područja. Gospodarski uspon hercegnovskog pomorstva, zasnovan ponajprije na kapitalu usejenika (ponajprije hajduka), autor promatra putem djelovanja obitelji Palikuća, Tomašević, Vukičević, Živković, Bjelopavlić i dr., preko raščlambe plovidbenih pravaca njihove trgovacke flote, kao i vrste brodovlja i izvezenih proizvoda.

Najpotpunija arhivska građa o profesionalnom formirajući pomoraca, kao i najbrojnije vijesti o praktičnim i teorijskim problemima iz života mornara, vezana je uz Perast. U radu "Profesionalno formiranje pomoraca u Boki Kotorskoj tokom XVII i XVIII stoljeća" (95.-108.), ponajprije se baveći gradom Perastom, Milošević upućuje na širi društveni i kulturni kontekst u kojem je nastajala, razvijala se i svoj puni cvat postizala pomorska privreda bokeljskih naselja. Posebnu pozornost autor usmjerava dvjema iznimnim osobama iz prošlosti peraškoga pomorstva – pomorskom pedagogu Marku Martinoviću te admiralu ruske mornarice Matiji Zmajeviću. Dramatična zbivanja 1624. godine – razaranje Perasta od strane turskih gusara – tema je rada "Pohara Perasta (1624) i organizacija sjevernoafričke piraterije" (109.-132.) Na osnovi gradiva iz Državnog arhiva u Mlecima, kao i podataka iz knjige Alberta Sacerdotija iz 1625. godine, pokazuje se ustroj i djelovanje sjevernoafričkih gusara, kao i uloga Herceg-Novog, tada jednoga od vodećih turskih uporišta za prodore i pustošenja duž južnojadranskog prostora.

"Oblici života" naslov je tematske cjeline (135.-358.) u kojoj se (u deset priloga) obrađuju brojne sastavnice iz gospodarske (obrti), crkvene (bratovštine), društvene, zdravstvene i povijesti svakodnevnja Boke kotorske od XIII. do XIX. stoljeća. U radu "Prilozi za istoriju zanata u Kotoru" (135.-158.) predstavljene su kotorske pomorske i obrtničke bratovštine (bratovština obućara, kožara, krojača), njihov povijesni razvoj, unutarnji ustroj, kao i uloga u društvenom i gospodarskom životu Kotora od srednjega vijeka do modernoga doba. "Bokeljska mornarica" – jedna od najstarijih i značenjem najvažnijih ustanova (udruga) kotorskih (i bokeljskih) pomoraca, njezin statut iz 1463. godine, ustroj (posebice s obzirom na ulogu admirala), zasluge u organizaciji poštanske službe, kao i glasovito Kolo bokeljske mornarice - tema su rada koji osvjetljava jednu od najprepoznatljivijih i do danas očuvanih ustanova identiteta bokeljskih pomoraca (159.-181.). "Bratovština sv. Duha u Kotoru i njeni članovi pomorci (XIV-XVI st.)" (182.-195.) rad je o najstarijoj kotorskoj bratovštini, utemeljenoj 1350. godine, u kojoj su brojno članstvo činili i bokeljski pomorci. Tragom gradiva iz kotorskih bilježničkih spisa autor, nadalje, daje "Primjere života porodice u Kotoru prve polovine XV stoljeća" (196.-203.), posebice položaj žene, kulturu svakodnevnja, materijalni status i standard u kotorskem obiteljskom svakodnevnu razvijenog srednjeg vijeka.

Utvrdje od Herceg-Novog do Bara, vojne posade i mletačko djelovanje na obrani svojih stečevina pred osmanlijskim osvajanjima, tema su rada naslovljenog "Vojna organizacija u Boki Kotorskoj za vrijeme mletačke vladavine" (204.-228.), dočim se u radu "Naselja, kultura stanovanja, društveni život i običaji Boke Kotorske za vrijeme mletačke vladavine" (229.-247.) govori o tipovima bokeljskih naselja, prostorno-organizacijskim značjkama unutar gradskih cjelina, kulturnom životu, odijevanju građana i nošnji diljem bokeljskih naselja, kulturnim utjecajima s talijanskog prostora, te upućuje i na druge sastavnice koje zorno osvjetljavaju svakodnevje bokeljskog područja u doba njegove uključenosti u stečevine Serenissime. Utjecaj mletačke države politike na organizaciju zdravstva na području Boke, uloga i konkretne mjere zdravstvenih kolegija i lazareta, statutarne odredbe, počeci organizirane zdravstvene službe (bolnice), sanitetska služba u vrijeme epidemija kuge, kao i djelovanje mjesnih liječnika i nadriliječnika, tema su rada "Zdravstvena kultura u Boki Kotorskoj u doba mletačke vladavine" (248.-261.). Autonomnu općinu Grbalj i njezin specifični unutarnji ustroj, zemljovlasničke odnose, kao i učestale sukobe s kotorskim vlastelom te končano podvrgavanje Grbila osmanlijskoj vlasti koncem XV. stoljeća, Milošević razmatra u prilogu "Grbaljske bune XV stoljeća" (262.-290.).

Trusno područje bokeljskoga kraja doživjelo je tijekom prošlosti niz teških i razarajućih trešnji. U radu "Zemljotresi u Kotoru i okolini kroz svjedočanstva arhiva" (291.-312.) iznose se izvorna onodobna posvjedočenja o trešnjama iz 1563., 1608., 1612., 1667., 1711. i 1646. godine te raščlanju-

ju posljedice tih katastrofa za urbanistički razvoj i graditeljske preinake u gradu Kotoru. "Vicko Bujović" – peraški kapetan i ratnik (1660.-1709.) – jedna je od najistaknutijih osoba bokeljske povijesti svojega doba. Tragom brojne arhivske grade predstavljeni su Bujovićev životni put, zasluge za mletačku vlast (udio u protuturskim ratovima), sukobi s drugim peraškim obiteljima te – na posljetku – okolnosti njegova ubojstva od strane peraških suparničkih rodova (313.-346.). Druga cjelina završava prilogom "Ekonomski faktor u običajima Dobrote s početka XIX stoljeća" (347.-358.). Autor se ponajprije usmjerava na političke i društveno-gospodarske prilike u tomu slavnom bokeljskom pomorskom mjestu te težište istraživanja upravlja na doba početka opadanja bokeljskoga brodarstva. Glavni izvor za to istraživanje jest rukopis nepoznatog autora naslovljen "Ragionamenti sopra le usanze di Dobrota", datiran u 1833. godinu.

"Stilovi i stvaraoci" naslov je trećeg tematskog bloka (361.-471.) sa šest radova koji se bave kulturnom povijesnu Boke kotorske, ponajprije temama iz likovne umjetnosti. "Kotorska katedrala" (361.-384.), podrobno raščlanjen rad o kotorskoj stolnici sv. Tripuna govori ponajprije o graditeljskim značajkama romaničke bazilike iz 1166. godine i promjenama nastalim tijekom stoljeća, ciboriju iz XIV. stoljeća, kao i ostalim kiparskim detaljima i freskama. O srednjovjekovnom kotorskem zlatarstvu i istaknutim majstorima obrade plemenitih kovina, glasovitim i traženim diljem Boke kotorske i Dalmacije, kazuje rad "Tragovi prve srebrne pale kotorske katedrale iz XIV stoljeća" (388.-397.), dočim prilog "Sukcesija sakralnih objekata na istoj građevini u Boki Kotorskoj – primjer Bogdašića" (398.-411.) upućuje na zanimljiv susret dviju kršćanskih vjeroispovjesti – katoličke i pravoslavne – čiji su natpisi (latinica i cirilica) sačuvani u katoličkoj crkvi sv. Petra u selu Bogdašići iznad Tivta. Rad "Neke stilске odlike baroka u Boki Kotorskoj" (412.-430.) sažet su, ali pregledan osvrt na barokne inovacije u bokeljskoj kulturi, predstavljene graditeljskim primjerima (katedrala, crkve, palače) u Kotoru, Perastu, Dobroti i drugim naseljima, iznimnom pojавom slikara Tripa Kokolje, kiparskim prinosima Mlečanina Francesca Cabiance, skladateljskim opusom budvanskog pisca i mletačkog kanonika Krste Ivanovića, kao i pjesničkim uradcima bokeljskih pjesnika (Ivan Krušala, Ivan Antun Nenadić, Andrija Zmajević, Krsto Mazarović). Geneza slikaških radova Tripa Kokolje u svetištu Gospe od Škrpjela na otociću pred Perastom i utjecaj djela "Crkveni ljetopis" slikača mecene, nadbiskupa barskog Andrije Zmajevića, tema su studije naslovljene "Tripo Kokolja" (431.-454.). Završni rad treće cjeline ("Francesco Cabianca u Kotoru", 455.-471.) zasnovan je na iščitavanju i raščlambi izvornih dokumenata iz Istoriskog arhiva u Kotoru (oporuka kotorske plemkinje Vinke Bolice, ugovori o gradnji) i otkriva važne sastavnice likovnoumjetničke baštine bokeljske pustolnice.

Završna cjelina ("Knjige i dokumenti", 475.-574.) obuhvaća radove posvećene povijesti tiskarstva, historiografiji i arhivistici. Prilog "Specifični arhivi Boke na srebru, platnu i kamenu" (475.-485.) osvrće se na umjetnička i obrtnička djela, zavjetne predmete, slikarske uratke, muzejske eksponate, epigrafske natpise i slične predmete umjetničkog obilježja, koji – iako nisu klasični dio nekog arhivskog fonda ili zbirke – često su iznimno važan (a ponekad i jedini) izvor za proučavanje povijesnih procesa i događaja. U sljedećem radu autor daje kataloški pregled i opis dvadesetak "Inkunabula i postinkunabula biblioteke Kotorske biskupije" (486.-514.), a u prilogu "Neki plodovi istraživanja starog štamparstva – povodom proslave petstogodišnjice, 1494-1994", (515.-528.) ukratko predstavlja djelovanje trojice istaknutih zasluznika na polju tiskarstva: Andriju Paltašića, monaha Makarija i vojvodu Božidara Vukovića, kao i ulogu kneza Đurđa Crnojevića. Slijedi rad "O ujedinjenju Crne Gore i Boke Kotorske 1813/1814" (529.-539.) zasnovan na raščlambi zaključaka Dobrotske skupštine i Ugovora o sjedinjenju Crne Gore i Boke, sklopljenog 29. listopada 1813.

Namjena sredstava za pomoć u arhivskim istraživanjima (vodići kroz arhivsku građu), arhivistička pravila u njihovu sređivanju i predstavljanju korisnicima te konkretni primjeri za izrad-

bu vodiča i ostalih pomagala znanstvenicima, tema su rada "Naučnoobavještajna sredstva i naučna djelatnost arhiva" (540.-569.), dokim se u zaključnom prilogu "Perspektive razvoja istoriografije i arheologije" (570.-574.) promišlja budućnost historiografije i povjesničara, ali i odgovornost i pitanje savjesti svih onih koji posežu za istraživanjem i objavlјivanjem arhivske građe.

Na kraju knjige su "Spisak ilustracija" (575.-578.), životopis Miloša Miloševića ("O piscu knjige") iz pera priređivača knjige Vlastimira Đokića (579.-583.), "Bibliografija radova Miloša Miloševića" (584.-596.) te kazala imena predmeta i pojmove (597.-631.).

Studije iz prošlosti Boke kotorske u doba njezine uključenosti u prekojadranske stećevine Mletačke Republike pisane su iz pera danas – bez ikakve dvojbe – vodećeg proučavatelja povijesti toga kraja. Minuciozan istraživački pristup, savršeno poznavanje i vladanje nepreglednom količinom kotorske arhivske građe, vještina obrade podataka, široko zanimanje u odabiru istraživačkih tema, samo su neke od temeljnih odlika Miloševićevih ukorištenih studija iz prošlosti Boke. U godinama u kojima hrvatska historiografija gotovo u cijelosti zaobilazi prostor južno od Prevlake, ispuštači iz svojih projekata i znanstvenoistraživačkih promišljanja područje koje je – zajedno s Istrom i Dalmacijom – nekoć vjekovima činilo jedinstven državno-politički prostor, pregnuća i rezultati Miloša Miloševića još nam se čine dojmljivijim i vrijednijim pažnje. I na kraju, prebogati znanstveni opus toga skromnog, samozatajnog i nadasve svestranoga bokeljskog pregaoca, dio kojega sadrži i knjiga koja se ovdje predstavlja, zasigurno je nezaobilazan za svakog ozbiljnijeg istraživača koji posegne za prebogatom povjesnicom Zaljeva hrvatskih svetaca.

Lovorka Čoralić

Ljudevit Anton Maračić, *Prekomorski susreti. Veze i odnosi Provincije sv. Antuna i sv. Jeronima franjevaca konventualaca kroz stoljeća*, A. G. Matoš, Zagreb, 2003., 194 str.

U izdanju Provincijalata franjevaca konventualaca u Zagrebu je pod gornjim naslovom objelodanjena knjiga Ljudevita Antona Maračića. Autor te studije bio je 25 godina glavni urednik *Veritasa*; od 1992. do 1998. služio je kao ministar provincijal Provincijalata franjevaca konventualaca, a sada je gvardijan u samostanu sv. Franje u Puli. Autor je više studija o franjevcima konventualcima na hrvatskim prostorima, posebice u Istri.

Kao što ističe u uvodu, u ovoj je knjizi pokušao "stvoriti jednu malu sintezu uzajamnih veza i odnosa franjevaca konventualaca s obje strane Jadrana" (str. 6.) od XIII. do konca XX. stoljeća. Knjiga je podijeljena u dva osnovna dijela po kronološkom načelu. Tako se u prvom dijelu (13.-99.) razmatra odnos dviju provincija u vrijeme Mletačke Republike, tj. od XIII. do XVIII. stoljeća. Prve dodire dviju provincija, u XIII. stoljeću, obilježili su franjevci bl. Monald iz Kopra koji je neko vrijeme boravio na hrvatskim prostorima i graditelj fra Jakov iz Pule koji je neko vrijeme proveo u Padovi. Tijekom srednjega vijeka, ranog novog vijeka i razdoblja prosvjetiteljstva brojni su franjevci Provincije sv. Jeronima studirali u Padovi. Koristeći se arhivskom građom, autor donosi cjeloviti popis osoba koje su studirale ili su iz drugih razloga boravile u Padovi, Veroni, Veneciji i Vicenzi u razdoblju od 1360. do 1730. U poglavlju naslovljenom "Teološka uzdarivanja" autor govori o franjevcima Provincije sv. Jeronima koji su u Padovi ostvarili profesorsklu ili znanstvenu karijeru, ističući kao najznačajniju osobu krčkog fratra PM Matu Ferkića. Također donosi listu profesora teologije na raznim učilištima Provincije sv. Antuna za razdoblje od 1400. do 1725. U poglavlju "U službi brać i zajednici" autor govori o franjevcima Provincije sv. Jeronima i Provincije sv. Antuna koji su služili kao viši ili mjesni poglavari u susjednim provincijama, produbljujući i na taj način veze između dviju provincija. I tu donosi listu osoba za razdoblje od 1348. do 1763. "Pastirska skrb" naslov je poglavlja u kojemu razmatra fratre jedne ili druge provincije koji su